

Łukasz Garbacki, *Reinterpretacja Księgi Jeremiasza w Apokalipsie św. Jana*, Bernardinum, Pelplin 2018, ss. 250.

Publikacja ks. Łukasza Garbackiego, *Reinterpretacja Księgi Jeremiasza w Apokalipsie św. Jana* ukazała się w połowie roku 2018. Monografia zawiera tekst rozprawy doktorskiej z zakresu teologii biblijnej obronionej na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie w roku 2017. Schemat monografii jest następujący: przedmowa (s. 7–8); wstęp (s. 9–21); rozdział I – *Reinterpretacja Księgi Jeremiasza w Apokalipsie św. Jana jako problem metodologiczny* (s. 23–40); rozdział II – *Reinterpretacja teologiczna Księgi Jeremiasza w Apokalipsie św. Jana* (s. 41–183); rozdział III – *Od Jeremiasza do Apokalipsy św. Jana – ponadczasowy charakter przesłania teologiczno-biblijnego* (s. 185–214); zakończenie (s. 215–217); wykaz skrótów (s. 219–222); Bibliografia (s. 223–242); streszczenie w języku angielskim (s. 243–245) oraz spis treści (s. 247–250).

Podjęte zagadnienie może być rozpatrywane w różny sposób. Prezentowana publikacja zawiera studium o charakterze teologiczno-biblijnym, wzbogacone o liczne elementy o charakterze typowo filologicznym i egzegetycznym. Jak stwierdza ks. prof. D. Kotecki, jeden z recenzentów rozprawy doktorskiej cytowany na okładce książki, temat reinterpretacji *Księgi Jeremiasza w Apokalipsie św. Jana* nie był do tej pory całościowo opracowany, dlatego „należy docenić odwagę doktoranta w podjęciu się tego zagadnienia”. Natomiast drugi z recenzentów, ks. prof. UAM dr hab. Paweł Podeszwa mówi o ważnym wkładzie autora w „badania nad zależnością literacką i teologiczną *Księgi Jeremiasza* i *Apokalipsy św. Jana*, a szerzej między Starym i Nowym Testamentem”. Rzeczywiście tematyka podjęta w prezentowanej monografii nie była dotąd całościowo i systematycznie badana. Uwaga ta dotyczy zarówno fachowej literatury polsko- jak i obcojęzycznej. Powodów takiego stanu rzeczy jest kilka. Warto przytoczyć dwa podstawowe: niejednolity tekst oryginalny Jr (posiadany tekst masorecki różni się od Septuaginty) oraz liczna liczba możliwych nawiązań Ap do Jr. Coraz szerzej akceptowana jest opinia, że w odróżnieniu od innych pism nowotestamentowych w Ap nie ma bezpośrednich cytatów ze *Starego Testamentu*. Należy mówić raczej o aluzjach. Wielokrotnie jednak jeden zawarty w Ap symbol odnosi się do kilku tekstów starotestamentowych jednocześnie. Badania nad zdefiniowaniem typu relacji Ap – ST oraz znalezieniem odpowiedniej metodologii badawczej są w toku. Biorąc pod uwagę ograniczone możliwości rozwoju warsztatu badawczego biblisty jakie oferuje zwykły wydział teologiczny opracowanie zagadnienia prezentowanego w tytule książki można uznać za poważne wyzwanie.

Schemat publikacji jest przejrzysty. W przedmowie autor podziękował za wsparcie udzielone mu przez szereg osób w czasie przygotowywania rozprawy dok-

torskiej. Wstęp książki, adekwatnie do charakteru pracy badawczej, jest przejrzysty i zawiera takie punkty jak: uzasadnienie wyboru zagadnienia; cel pracy; stan badań; zastosowane metody badawcze; układ pracy oraz limity i pytania otwarte. Po przeczytaniu wstępu Czytelnik nie ma wątpliwości, że praca ma charakter teologiczny i porządkujący.

Rozdział pierwszy posiada charakter metodologiczny. Zawarte są nim dwa paragrafy. Pierwszy z nich dedykowany jest problemom literacko-krytycznym związanym z Jr. Zawarto w nim charakterystykę posłannictwa proroka Jermiasza; kwestię stylu Jr; omówienie głównych rysów teologii Jr oraz porównanie tekstów Jr TM i Jr LXX. W paragrafie drugim natomiast omówiono kwestię odniesień Ap do Jr. Odniesienia, stanowiące podstawowy teren badań omówiono następująco. Najpierw podjęto problem wariantów tekstów Jr, z których mógł korzystać autor Ap. Następnie zaprezentowano zastosowaną metodologię doboru cytatów i aluzji oraz przedstawiono wykaz pewnych i prawdopodobnych aluzji Ap do Jr. Ostatni punkt paragrafu stanowi wykaz wątpliwych nawiązań Ap do Jr. Bazując na dyskusji prowadzonej w środowisku egzegetów amerykańskich i polskich przyjęto trójstopniową wagę aluzji jako pewnych (A), prawdopodobnych (B), możliwych (C). Ostatecznie w oparciu o opinie zawarte w reprezentatywnych opracowaniach naukowych ustalono, że „maksymalnie 51 wersetów Ap ma swój odpowiednik w 69 tekstach Jr” (s. 33). Jest to zatem liczna znaczna. Więcej tekstów może dotyczyć jedynie relacji Ap – Ez i Ap – Dn.

Rozdział II zawiera omówienie zależności teologicznej Ap i Jr. Paragraf pierwszy poświęcony został tematowi Babilonu i możliwym aluzjom autora Ap do tej tematyki w Jr. Po omówieniu znaczenia Babilonu dla teologii Jr poddano analizie teksty Ap, które nawiązują do Jr. Należą do nich Ap 14,8; 16,19; 17–18 oraz 19,2. W Ap 17–18 aż 18 tekstów nawiązuje do motywu Babilonu obecnego w Jr. Temat przewodni drugiego paragrafu stanowi Baranek. Okazuje się, że do teologicznego obrazu baranka w Jr mogą nawiązywać Ap 5,5–6; 7,17 i 15,3. W paragrafie trzecim autor skoncentrował się na apokaliptycznym obrazie nowej Jerozolimy w kontekście jego zależności od Jr. Związek Ap i Jr jest dostrzegalny w Ap 20,9; 21,3.4.6 oraz 22,2. Paragraf czwarty jest dedykowany omówieniu tematu sądu Boga i jego skutkom. Okazuje się, że temat bardzo istotny dla teologii Jr pojawia się często w Ap. Występuje w kontekście *Listów do Kościołów* (Ap 2,16.23), w sekcji siedmiu pieczęci (Ap 6,8.12.15; 7,1), w sekcji siedmiu trąb (Ap 8,8.11; 9,6; 10,3; 11,5.8.18); w kontekście wizji zawartych w Ap 14,10.15.18; w sekcji siedmiu czasz (Ap 16,1.12) oraz w końcowym dialogu liturgicznym w Ap 22,12. W ostatnim, piątym paragrafie zawarto pozostałe możliwe Ap, nie należące do wcześniej analizowanych grup. Są to aluzje związane ze Świadkiem wiernym (Ap 1,5); Odroślą Dawida (5,5); smokiem (12,3–4) oraz tematem śmierci, miecza i niewoli (13,10). W przypadku aluzji pewnych analiza porównawcza przeprowadzana jest w oparciu o oryginalny tekst hebrajski i grecki. W ustalaniu znaczenia teologicznego poszczególnych tekstów zwraca się uwagę na ich kontekst literacki.

Rozdział trzeci posiada bardziej charakter biblijno-pastoralny i zawiera rozważania teologiczne związane obecnymi w Jr i Ap tematami Wielkiego Babilonu, odrzuconego proroka i Baranka Zmartwychwstałego, Jerozolimy – miasta grzechu i Oblubienicy Baranka oraz panowania Boga jako jedynego Pana historii.

Zakończenie wydaje się być zbyt skromne i nie obejmuje wszystkich wniosków.

Bibliografia jest dość obfita i starannie uporządkowana, choć dostrzegalne są w niej pewne nieścisłości. Nie udało się ustrzec niektórych błędów edytorskich i drukarskich. Brakuje niektórych klasycznych komentarzy w innych językach niż angielski.

Omówienie zależności Ap i Jr jest przedsięwzięciem niezwykle skomplikowanym. W przypadku typowej analizy egzegetycznej temat byłoby niemożliwy do zrealizowania. Jednak, samo zestawienie kilkudziesięciu tekstów, próba ich pogrupowania oraz omówienia ich teologii zasługuje na uznanie. Została wykonana wielka praca. Opracowanie Ł. Garbackiego wpisuje się niezbyt liczne grono ważnych publikacji na temat Ap. Autor podjął udaną próbę zmierzenia się z tekstem niezwykle trudnym. Należy mieć nadzieję, że opinie zawarte w jego monografii zostaną poddane dalszej dyskusji i stopniowo uda się uzyskać jak najbardziej kompletny obraz związków dwóch wyjątkowych tekstów prorockich Jr i Ap. Można ją polecić nie tylko zajmującym się naukowo Ap, ale również wszystkim, którzy uważają się za miłośników teologii.

Ks. dr hab. Marek Karczewski prof. UWM